

Levenslot of levenskunst . . . ?

Gert Hekma, 1951, cultureel antropoloog, bereidt een dissertatie voor over historische begripsveranderingen rond homosexualiteit.

Het zijn enkele verrassende zinnen, die Foucault in zijn *Geschiedenis van de sexualiteit*. De wil tot weten aan homosexualiteit wijdt: in de 19e eeuw maakte de sodomie als verboden handeling plaats voor de homoseksueel als gemarginaliseerde persoon met een hem eigen biografie, fysiologie, levenswijze¹). Een uitdagende uitspraak, want dachten wij niet altijd, dat de homoseksueel en de homosexualiteit uit de vroegste tijden stamden en al ver voor de klassieke oudheid voorkwamen? Spreekt men niet nog steeds van de homosexualiteit in Griekenland, de homosexualiteit in de Middeleeuwen?

Voor mij waren deze luttele regels indertijd voldoende aanleiding om een eigen onderzoek te beginnen in dit vol verrassingen, dat wij homosexualiteit noemen, in deze tijd, waarin je er duidelijk voor uit moet komen, dat je zó bent²). Maar wat is dat 'homoseksueel'-zijn? Aangeleerd of aangeboren, ik ben gewoon zó', sprak een 'homoloog' enkele jaren geleden en nog steeds houdt deze humanistische voorman vast aan deze stelling, aan deze weigering het homoseksuele verschil te doordenken³). Toch is de vraag naar homosexualiteit niet misplaatst, want hoe kunnen we anders ooit in de verwarrende menigvuldigheid van vormen van homosexualiteit, waarvan ge-

schiedenis en etnologie getuigen, bepalen wat de term homosexualiteit waard is? Zo zijn voorbeelden bekend van volken, waar het gebruik is, dat alle mannen gedurende een lange periode, circa vijftien jaren, homoseksuele verhoudingen hebben, waarna hun heteroseksuele leven begint⁴). En, om in de Westerse cultuur te blijven, wat te zeggen van de biologische bepaaldheid van de groepen, die de Amerikaanse socioloog Kinsey onderscheidde: een eerste groep vormde de exclusief-homoseksuelen (4-5% van de mannelijke bevolking van de USA), maar daarnaast vond hij, dat 45% van de mannen met homoseksuele handelingen of verbeeldingen vertrouwd was. Wie is hier nu nog 'gewoon zó'?⁵)

De verschillen in verschijningsvorm van homosexualiteit kan men cultureel noemen of ook politiek. Men kan ze zien als een steeds andere maatschappelijke machtsgreep over leven en lichaam. Laten we de boven geciteerde zin, die vlotte beantwoording van de vraag naar de antropologische status van homosexualiteit, nog eens onder de loep nemen: 'Ik ben gewoon zó'. Laten we eens niet homoseksueel invoegen voor zó, maar een andere categorie, waarvan het 'natuurlijke' karakter lange tijd is aangenomen: slaven, proletariaat, adel, Nederlander. Welke Nederlander heeft niet 'vreemd'

bloed door zijn aderen stromen, van Bataven, Hugenoten, Joden, Spanjaarden, Indonesiërs, Surinamers? Is niet 'ons' vorstehuis door en door on-Nederlands? Er is eigenlijk niemand, die 'gewoon' Nederlander is. Het is een verdienste van Foucault geweest, dat hij heeft laten zien, dat de scheiding van heteroseksualiteit en homosexualiteit geen natuurlijk, maar een cultureel en politiek feit was, zodat het homoseksuele bestaan van een natuurlijk noodlot kon worden omgezet in een politieke strijdvraag en een persoonlijke keuze.

Zowel de machts- als de verzetskant van homoseksuele verhoudingen wil ik hier toelichten, vooral aan de hand van het ontstaan van de homoseksuele identiteit, die valkuil van plezier en onderdrukking. Macht gebruik ik hier niet enkel als een politiek begrip. Evenzo goed fungeren de menswetenschappen als bastion van macht. Ze definiëren de sociale werkelijkheid in sterke mate en hebben zo de realiteit van homosexualiteit mede gevormd. Een kritiek op haar functioneren zou niet zozeer het feit moeten betreffen, dat zij niet maatschappelijk relevant waren – want dat waren ze juist maar al te zeer – maar haar stellingnames. Criminologen, seksuologen, psychiaters, die zich met homosexualiteit bezig hielden, deden dat vrijwel zonder uitzondering vanuit het oogpunt van het staatsapparaat en kozen hoogst zelden voor homoseksuelen zelf. In zijn *Geschiedenis van de sexualiteit*

verwijst Foucault naar een artikel van K.F.O. von Westphal in het *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten* (1870) als het keerpunt van sodomie naar homosexualiteit. Een dokter nam het woord over van moraaltheologen en juristen en verving de idee van sodomie als tegennatuurlijk gedrag voor die van de 'conträre Sexualempfindung' als een natuurlijke afwijking van de geslachtsdrift – weliswaar degeneratief en minderwaardig – welke werd ondergebracht niet meer in een thomistische tegennatuur, maar in een (positieve) biologische natuur. Over de manipulaties van dokters en anderen met de begrippen homosexualiteit, natuur, onnatuur en tegennatuur wil ik het niet hebben: die boden in ieder geval goede mogelijkheden ideologische machinaties te verhullen achter een quasi-wetenschappelijke terminologie.

Het localiseren van een keerpunt in de geschiedenis van de homosexualiteit is een gewaagde ingreep. Westphal en andere dokters, die deze vernieuwing bewerkstelligden, grepen terug op oudere tradities. Zo ging de problematisering van sodomie terug op de filosofen van de Verlichting. Montesquieu in zijn *De l'esprit des lois* (1748) en Voltaire in zijn *Dictionnaire philosophique* (1764) keerden zich tegen de moraaltheologische opvattingen en de strafrechtelijke uitwerking daarvan: de vuurdood als vonnis voor sodomie. Voor hen was de 'amour socratique' (Voltaire) niet zozeer een tegennatuur-

